

Mieczysław Koralewski

Problemy badawcze semiotyki logicznej w filozofii ekonomii i nauk o zarządzaniu

Filozofia Nauki 10/2, 45-57

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mieczysław Koralewski

Problemy badawcze semiotyki logicznej w filozofii ekonomii i nauk o zarządzaniu

WPROWADZENIE

Współczesna filozofia nauki jest w zasadzie filozofią fizyki. Czasopisma filozoficzne, materiały konferencji i seminariów filozoficznych, monografie, prace studialne, a także inne opracowania z zakresu filozofii nauki w przeważającym stopniu wypełniają problematyka nauk fizycznych. Nieczęsto spotyka się wśród rozważań filozoficznych zwłaszcza kwestie dotyczące filozofii ekonomii i nauk o zarządzaniu. Tymczasem warto położyć na te kwestie większy nacisk. Od filozofii ekonomii i nauk o zarządzaniu oczekuje się mianowicie oceny zasadności celów gospodarowania, bezkrytycznie wykorzystujących rozwój nauk fizycznych i technicznych. Oczekuje się odpowiedzi na pytanie, w jakich kierunkach należałoby rozwijać teorie naukowe w ekonomii i naukach o zarządzaniu, aby na ich podstawie skutecznie sterować postępem technicznym w skali globalnej. Wobec braku znaczących samodzielnych koncepcji badawczych w tym zakresie we współczesnej filozofii ekonomii, ekonomiści — jak to ujmują B. Snowdon, H. Vane i P. Wyncarczyk — „skrzętnie korzystają z idei importowanych z filozofii nauki w celu tłumaczenia historycznego rozwoju i bieżącej pozycji swojej dyscypliny (lub jej aspektów)” [17, s. 29]. Podobnie jest w filozofii nauk o zarządzaniu. Badacze podejmujący problematykę filozoficzną tych nauk, wzorem ekonomistów, odwołują się do filozofii fizyki, zwłaszcza do koncepcji T. S. Kuhna, I. Lakatosa, K. R. Poppera [por. 8, 17].

W niniejszym artykule zaproponowano ideę rozwijania filozofii ekonomii i nauk o zarządzaniu w nawiązaniu do problemów współczesnej logiki raczej niż nauk przyrodniczych. Skoncentrowano uwagę w szczególności na problematyce badawczej semiotyki logicznej.

I. ROLA BADAŃ LOGICZNYCH I FILOZOFICZNYCH W EKONOMII I NAUKACH O ZARZĄDZANIU

Inspirację niniejszych rozważań stanowił współczesny oryginalny filozoficzny program badawczy w zakresie podstaw nauk o zarządzaniu organizacjami, przedstawiony przez L. J. Krzyżanowskiego w serii monografii i opracowań naukowych [6, 7, 8, 9], rozwijany przezeń w koncepcji ekoempatycznej w najnowszej książce *O podstawach kierowania organizacjami inaczej...* [11]. Rdzeniem wspomnianego programu badawczego jest, odwołując się do znanych postulatów Kuhna w naukach fizycznych, zadanie opracowania dla nauk o zarządzaniu oryginalnej matrycy dyscyplinarnej, „rozumianej jako usystematyzowany zbiór kategorii analitycznych, uogólnień symbolicznych oraz modeli i okazów (wzorców rozwiązań) stosowanych w procesie poznawczym do rekonstruowania istniejących i formułowania nowych konstruktów teoretycznych i rekomendacji praktycznych” [8, s. 92]. Osiągnięcie postępu w tym zakresie wymaga — jak to ujmuje Krzyżanowski — „uprzedniego uporządkowania instrumentarium poznawczego i metodologicznego, warunkującego wymianę myśli naukowej, oraz uprawiania żmudnych badań podstawowych, wykorzystujących obok indukcji również dedukcję, co stworzy szansę na formułowanie praw naukowych” [8, s. 4]. Realizacja zarysowanego programu, według jego autora, miałaby mieć znaczenie przełomowe dla rozwoju nauk o zarządzaniu. Prowadziłaby bowiem do przekształcenia warsztatu metodologicznego tych nauk z obecnego niejednolitego i *metaforycznego* na przyszły *paradygmatyczny*, organizujący poczynania wspólnoty naukowej. W zakresie badań stosowanych nowy paradygmat nauk o zarządzaniu miałby za zadanie realizację ekoempatycznych celów gospodarki światowej [por. 11, s. 274—280].

Współcześnie, gdy wspomniany program badawczy, którego kluczowym zadaniem jest opracowanie zapowiedzianej matrycy dyscyplinarnej, pozostaje *in statu nascendi*, niełatwo jest ocenić, na ile rzeczywiście może mieć on charakter przełomowy dla rozwoju podstaw nauk o zarządzaniu. O jego roli będzie można trafnie wyrokować *ex post*, z pewnego dystansu historycznego. Dziś można stwierdzić, że postawienie zadania opracowania oryginalnej matrycy dyscyplinarnej dla nauk o zarządzaniu, na wzór matrycy tego rodzaju identyfikowanej przez Kuhna w dojrzałych metodologicznie naukach fizycznych, jest podejściem zarówno kontrowersyjnym, jak i twórczym. Jest to podejście kontrowersyjne, gdyż problemy rozwoju teorii w naukach o zarządzaniu ustawia w tej samej perspektywie poznawczej co problemy rozwoju teorii w naukach fizycznych, a to budzi sprzeciw ze względu na odmienny charakter przedmiotu badań. Jest to zarazem podejście twórcze, gdyż poszukiwanie dróg postępu w badaniach podstawowych w dziedzinie nauk o zarządzaniu przez odwoływanie się do badań podstawowych w naukach fizycznych jest zgodne z tezą o jedności nauki. Z tego powodu wspomniany program badawczy, jako *a priori* paradygmatyczny, jest na tyle konkurencyjny naukowo w stosunku do metaforycznych — ze swej istoty asertorycznych, a w rezultacie okazjonalnych i krótkotrwałych — teoretycznych koncepcji badawczych pojawiających się obficie w literaturze z zakresu nauk o zarzą-

dzaniu, że skłania do zastanowienia się nad możliwymi kierunkami jego realizacji. Krytyczna analiza wielowątkowych aspektów tego programu prowadzi do następujących wniosków:

1) Zadanie opracowania matrycy dyscyplinarnej w naukach o zarządzaniu powinno harmonizować z zadaniem tworzenia matrycy dyscyplinarnej w dziedzinie ekonomii.

2) Zadania ustanowienia matryc dyscyplinarnych w tych dziedzinach wiedzy powinny być wspomagane przez program badań logicznych.

Rozpoznanie możliwości skonstruowania programu badań logicznych w dziedzinie nauk o zarządzaniu wymaga przede wszystkim określenia roli tych nauk w historii ludzkiego poznania. „Przedmiotowo — jak to ujmuje L. Martan — «nauki organizacji i zarządzania» rodziły się w kręgu zjawisk ekonomicznych” [13, s. 43]. Filozoficzne badanie tych zjawisk zaowocowało najpierw próbami tworzenia teorii ekonomii. Z kolei rozwój procesów ekonomicznych — produkcji, podziału, wymiany, konsumpcji i akumulacji — spowodował pojawienie się potrzeby naukowego opracowania problematyki zarządzania, dotyczącej przebiegu tych procesów w organizacjach gospodarczych. Nauki ekonomiczne są zatem naturalną bazą dla rozwoju poszczególnych dyscyplin badawczych w dziedzinie nauk o zarządzaniu. Dostarczają niezbędnej informacji, umożliwiającej naukowe opracowanie problemów z zakresu realizacji w praktyce gospodarczej poszczególnych funkcji zarządzania. Nauki o zarządzaniu, pozbawione informacji w zakresie funkcji: planowania, organizowania, pobudzania (motywowania) i kontrolowania, ukierunkowanych na efektywność wspomnianych procesów ekonomicznych, utraciłyby swą przedmiotową tożsamość.

Wynikają stąd tezy metodologiczne, przydatne dla formułowania strategii badawczej podstaw nauk o zarządzaniu:

1. Matryca dyscyplinarna nauk o zarządzaniu powinna być nadbudowana nad matrycą dyscyplinarną nauk ekonomicznych.

2. W konstruowaniu matrycy dyscyplinarnej nauk o zarządzaniu należy przewidywać istnienie jej warstwy podstawowej, przenikającej się z odpowiednią warstwą matrycy dyscyplinarnej nauk ekonomicznych.

3. Opracowanie matrycy dyscyplinarnej w naukach o zarządzaniu wymaga postępu w rozwoju teorii ekonomii.

Powyższe tezy, ustalające wzajemne odniesienie matryc dyscyplinarnych w ekonomii i naukach o zarządzaniu, stanowią podstawę do efektywnego przedmiotowego zorientowania zapowiedzanego programu badań logicznych. Okazuje się mianowicie, że program badań logicznych zorientowany na tworzenie matrycy dyscyplinarnej w naukach o zarządzaniu nie doprowadzi do jej pełnego opracowania, jeśli uprzednio zostaną zaniedbane badania logiczne, wspierające konstruowanie matrycy dyscyplinarnej w naukach ekonomicznych. We wspólnej warstwie obu matryc dyscyplinarnych powinny znaleźć się kategorie analityczne, uogólnienia symboliczne, modele i okazy akceptowane przez uczonych w badaniach podstawowych w obu dziedzinach wiedzy. W akceptacji wspólnych składników obu matryc dyscyplinarnych, osiąganey

za pomocą badań logicznych, powinna wyrażać się spójność metodologiczna badań podstawowych w ekonomii i naukach o zarządzaniu.

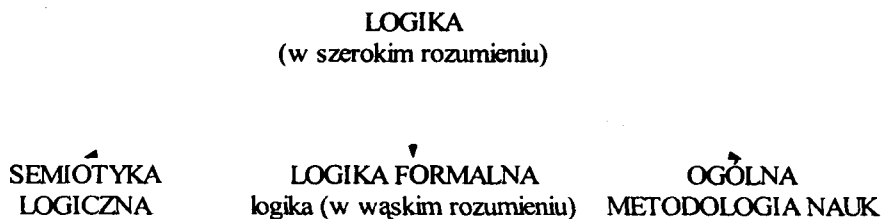
II. ZARYS PODEJŚCIA SEMIOTYCZNEGO DO BADAŃ PODSTAWOWYCH W EKONOMII I NAUKACH O ZARZĄDZANIU

Program badań logicznych w ekonomii i naukach o zarządzaniu, w proponowanym tutaj zarysie, łączy w sobie dwa podejścia: semiotyczne i ogólnometodologiczne, tj. wykorzystujące semiotykę logiczną i ogólną metodologię nauk. Podejście semiotyczne, które miałyby posłużyć do uporządkowania instrumentarium poznawczego i metodologicznego, nie jest rozpowszechnione w literaturze przedmiotu. Dlatego też warto przypomnieć w ogólnym zarysie problematykę badawczą semiotyki logicznej, ułatwiając wyjaśnianie udziału tej dyscypliny naukowej w rozwiązywaniu interdyscyplinarnych problemów badań podstawowych.

Najczęściej w literaturze logicznej wyróżnia się dwa podstawowe kręgi tematyczne: *logiczną teorię języka*, zwaną semiotyką logiczną, oraz *logiczną teorię nauki*, zwaną ogólną metodologią nauki [14]. Logiczna teoria języka bada ogólne prawidłowości dotyczące językowego odwzorowania rzeczywistości oraz językowego wyrażania myśli. Jest ona jedną z podstaw logicznej teorii nauki. Drugą podstawą ogólnej metodologii nauk jest sama nauka, a dokładniej współczesne — na danym etapie rozwoju wiedzy — teorie naukowe. Do podstawowych zadań metodologii nauk należy analiza języka nauki oraz metod stosowanych w nauce [por. 14, s. 17—20].

Należy zauważyć, że przytoczony sposób podziału ujmuje logikę formalną jako część składową semiotyki logicznej. Zarówno logiczna teoria języka, jak i logiczna teoria nauki nie są jednak jeszcze teoriami jednolitymi, ostatecznie ukształtowanymi. Wręcz przeciwnie, pozostają one ciągle *in statu nascendi*. Dlatego z problematyki logicznej wyodrębnia się jeszcze tradycyjnie logikę formalną obok semiotyki logicznej, oddzielając przy tym logikę jako samodzielną dyscyplinę naukową od ogólnej metodologii nauk. Takie ujęcie prezentuje np. J. Przybyłowski, który w wykładzie problematyki logicznej wyróżnia trzy dyscypliny naukowe: semiotykę logiczną (logiczną teorię języka) i logikę formalną, dodając doń ogólną metodologię nauk [por. 16, s. 5—7].

Uwzględniając zatem fakt, że wspomniany podział problematyki logicznej na logiczną teorię języka (semiotykę logiczną) i logiczną teorię nauki (ogólną metodologię nauk) nie jest jeszcze dostatecznie ugruntowany, w proponowanych badaniach logicznych w ekonomii i naukach o zarządzaniu należałoby odwoływać się do podziału logiki współczesnej na dyscypliny naukowe traktowane tradycyjnie. Podział ten przedstawiony jest schematycznie na rysunku 1.

Rys. 1. Logika współczesna (w szerokim rozumieniu) i jej podstawowe działy.

Po ustaleniu ogólnego zakresu badawczego semiotyki logicznej w logice współczesnej można już dokładniej wyjaśnić, czym jest ta dyscyplina naukowa i jakie są jej podstawowe zadania badawcze. Według ujęcia prezentowanego w encyklopedii logiki, semiotyka *in statu nascendi* jest ogólną teorią znaków, zwłaszcza znaków tworzących język, czyli wyrażień. Opis języka z punktu widzenia konstrukcji systemów formalnych, a także skuteczności i ekonomiczności posługiwania się nim do innych celów (budowy teorii naukowych, porozumiewania się w mowie potocznej) stanowią właśnie zadanie *semiotyki logicznej*, zwanej też logiczną teorią języka [por. 12, s. 95].

Jak to przedstawiono schematycznie na rysunku 2, semiotyka dzieli się na trzy działy: semantykę, pragmatykę i syntaktykę, wyróżnione ze względu na zakres przedmiotu badań. *Semantyka* opisuje stosunki zachodzące między znakami a rzeczywistością, do której znaki się odnoszą, *pragmatyka* — stosunki zachodzące między znakami a tymi, którzy te znaki nadają lub odbierają w procesie przekazywania informacji, *syntaktyka* — stosunki zachodzące między znakami wewnątrz języka [por. 12, s. 175].

Rys. 2. Semiotyka jako dyscyplina naukowa w logice współczesnej i wyróżnione przedmiotowo jej działy badań.

Realizacja zadań semantycznych, pragmatycznych i syntaktycznych, polegająca na adekwatnym opisaniu stosunków, w jakie wchodzi znaki tworzące język, stanowi teoretyczny cel badawczy semiotyki logicznej. Praktyczny cel badań semiotycznych charakteryzuje K. Ajdukiewicz, na którego prace logiczne chętnie powołują się inni badacze. Pisze on: „Logika języka, czyli semiotyka logiczna, która poddaje analizie funkcje, jakie spełnia mowa, a w szczególności zajmuje się funkcją odwzorowywania rzeczywistości przez wyrażenia mowy, przygotowuje aparat pojęciowy i terminolo-

giczny niezbędny dla zdania sprawy z różnego rodzaju uchybień przeciw postulatowi rzeczowości, jednoznaczności i ścisłości wyrażania się, dokonuje systematycznego przeglądu tych uchybień, a wreszcie wskazuje środki zaradcze przeciw nim” [1, s. 15].

Przedstawione wyżej praktyczny cel oraz teoretyczne zadania badawcze — semantyczne, pragmatyczne i syntaktyczne — które ma do zrealizowania semiotyka logiczna w badaniu języka we wszystkich dziedzinach nauki, dotyczą także języka używanego w ekonomii i naukach o zarządzaniu. Na podstawie przytoczonej charakterystyki celu i zakresu tych zadań można już ustalić ogólny zarys podejścia semiotycznego do języka używanego w tych dziedzinach wiedzy.

Pierwszym teoretycznym zadaniem semiotyki logicznej w ekonomii i naukach o zarządzaniu jest zatem opisanie stosunków zachodzących między znakami tworzącymi język tych nauk a rzeczywistością, do której te znaki się odnoszą. Ten zakres badań logicznych w dalszych rozważaniach będzie nazywany *analizą semantyczną*.

Drugim teoretycznym zadaniem badawczym, składającym się na podejście semiotyczne w ekonomii i naukach o zarządzaniu, jest opisanie stosunków występujących między znakami wchodzącymi w skład języka każdej ze wspomnianych nauk a tymi, którzy te znaki nadają lub odbierają w procesie przekazywania informacji. Zgodnie z przyjętym w literaturze podziałem semiotyki, ten zakres badań logicznych powinien być nazywany *analizą pragmatyczną*.

Trzecim teoretycznym zadaniem semiotyki logicznej w ekonomii i naukach o zarządzaniu jest opisanie stosunków, jakie zachodzą między znakami wewnątrz języka każdej z tych nauk. Ten zakres badań logicznych jest nazywany *analizą syntaktyczną*.

Praktyczny cel wymienionych zadań semiotyki logicznej w ekonomii i naukach o zarządzaniu można określić przy pomocy wspomnianej definicji Ajdukiewicza. Teoretyczne badania logiczne w tych dziedzinach wiedzy powinny najpierw przygotować *aparatus pojęciowy i terminologiczny*, niezbędny do prowadzenia semantycznych, pragmatycznych i syntaktycznych analiz języka obu nauk. Następnie aparat ten należy zastosować w tych analizach w celu opisanie stosunków, których analizy dotyczą. W rezultacie w praktycznych badaniach semiotycznych aparat terminologiczny i pojęciowy semiotyki logicznej powinien umożliwić ustalenie różnego rodzaju uchybień dotyczących rzeczowości, jednoznaczności i ścisłości języka używanego w ekonomii i naukach o zarządzaniu, dokonywanie systematycznego przeglądu tych uchybień, a wreszcie opracowanie środków zaradczych przeciw nim.

Należy zauważyć, że przedstawiona wyżej charakterystyka podejścia semiotycznego w ekonomii i naukach o zarządzaniu abstrahuje od tego, w jaki sposób powinno ono funkcjonować w zespole z podejściem ogólnometodologicznym. Zaledwie w wielkim skrócie wspomniano o tym, że zadaniem ogólnej metodologii nauk jest analiza języka nauki oraz metod stosowanych w nauce. Sposób, w jaki semantyczne, pragmatyczne i syntaktyczne analizy języka używanego w ekonomii i naukach o zarządzaniu przyczyniają się do tworzenia teorii w tych dziedzinach wiedzy, powinno wskazywać podejście ogólnometodologiczne, konstruowane na podstawie dotychczasowego dorobku logicznej teorii nauki. Podejście semiotyczne natomiast, gdy nie jest

zespolone z podejściem ogólnometodologicznym, ma za zadanie jedynie wykorzystać dorobek logicznej teorii języka w zakresie identyfikacji ogólnych prawidłowości, dotyczących językowego odwzorowania rzeczywistości i językowego wyrażania myśli, we wspomnianym celu praktycznym. Celem tym jest uściślenie języka używanego w ekonomii i naukach o zarządzaniu — i niczego poza tym od tego podejścia nie należy oczekiwać.

Potrzeba uściślenia dotyczy m. in. niejednorodnych, jak dotychczas, wyrażeń językowych, używanych w literaturze specjalistycznej dla oznaczenia dziedziny nauki obejmującej problematykę badawczą z zakresu organizacji i zarządzania. Gdy podejście semiotyczne do problemów tej dziedziny dopiero się tworzy, nie może być ono jeszcze zastosowane efektywnie w analizach nazywających ją wyrażeniami. Dla oznaczenia rozważanej dziedziny nauki, której problematyka badawcza ukształtowała wiele dyscyplin szczegółowych, zarówno w zakresie badań podstawowych, jak i stosowanych, w literaturze są używane zamiennie terminy: „nauki o organizacji i zarządzaniu”, „nauki o zarządzaniu organizacjami” oraz, w skrócie, „nauki o zarządzaniu”. „Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu”, „podstawy organizacji i zarządzania”, „podstawy nauk o zarządzaniu organizacjami”, „podstawy zarządzania organizacjami”, „podstawy nauk o zarządzaniu”, „podstawy zarządzania” itp. — te wyrażenia odnoszą się natomiast do centralnej dyscypliny naukowej w rozważanej dziedzinie wiedzy. Do języka tej dyscypliny powinny nawiązywać dyscypliny szczegółowe z zakresu organizacji i zarządzania.

Do problemu ustalenia zakresu zadań badawczych podstaw organizacji i zarządzania nawiązuje m.in. dyskusja na temat zarządzania strategicznego, usiłującego ukonstytuować się w samodzielną dyscyplinę naukową w dziedzinie nauk o zarządzaniu. W wielu opracowaniach, również w artykułach na łamach czasopisma „Organizacja i Kierowanie”, będącego główną platformą wymiany polskiej myśli naukowej w omawianej dziedzinie wiedzy, zastanawiano się nad tym, czym jest zarządzanie strategiczne, a czym powinno być — i jakie są perspektywy jego rozwoju [np. 3, 4, 10, 15, 18]. Wyrażenia: „podstawy organizacji i zarządzania” oraz „zarządzanie strategiczne” sugerują odmienne zakresy badawcze dyscyplin naukowych, gdy są rozpatrywane z semiotycznego punktu widzenia. Czy zakresy badawcze obu dyscyplin mogą pokrywać się w przyszłości? Z dotychczasowego znaczenia używanych wyrażeń językowych można by sądzić, że podstawy organizacji i zarządzania pozostaną dyscypliną centralną w zakresie badań podstawowych w dziedzinie nauk o zarządzaniu, natomiast zarządzanie strategiczne stanie się dyscypliną badań stosowanych. Analizując zakresy badawcze obu dyscyplin, pozostających ciągle *in statu nascendi*, można też wysnuć odmienne wnioski. Na przykład, jak to ujmują B. Gliński i B. R. Kuc, „złanie się przedmiotów *podstawy organizacji i zarządzania* i *zarządzanie strategiczne* będzie jednak nieuchronne” [3, s. 52]. Podejście semiotyczne w przedstawionym zarysie ma za zadanie przyczynić się do zaakceptowania języka centralnej dyscypliny nauk o zarządzaniu w pracach badawczych prowadzonych we wszystkich dyscyplinach naukowych w tej dziedzinie wiedzy. Celem tego podejścia jest więc

wspieranie zadania opracowania podstawowej warstwy matrycy dyscyplinarnej dla nauk o zarządzaniu w formie spójnego zbioru kategorii analitycznych, uogólnień symbolicznych, modeli i okazów, które zarówno w badaniach podstawowych, jak i w badaniach stosowanych byłyby używane jednolicie przez specjalistów uprawiających dyscypliny szczegółowe z zakresu organizacji i zarządzania. Jak to ujmuje Krzyżanowski, „osiągnięcie choć częściowego konsensusu w tej podstawowej sprawie, dotyczącej ukształtowania języka naszych nauk, stworzy dopiero niezbędną płaszczyznę dla wymiany myśli naukowej” [11, s. 147].

III. PODEJŚCIE SEMIOTYCZNE A ONTOLOGICZNE UJĘCIE PRZEDMIOTU BADAŃ PODSTAWOWYCH W EKONOMII I NAUKACH O ZARZĄDZANIU

Osiąganie konsensusu w zakresie ukształtowania języka nauki w ekonomii i naukach o zarządzaniu, przy spełnieniu warunku spójności poszukiwanych matryc dyscyplinarnych, wymaga przede wszystkim jednolitego ontologicznego ujęcia przedmiotu badań podstawowych w obu dziedzinach wiedzy. Próbę ontologicznego ujęcia przedmiotu badań podstawowych w naukach o zarządzaniu, spójnego z ujęciem epistemologicznym, metodologicznym i aksjologicznym, podjął Krzyżanowski, rozważając przy tym reizm, ewentyzm i procesualizm — doktryny ontologiczne ukształtowane w filozofii nauki [por. 8, s. 92—114; 11, s. 147—171]. Nawiązując do tej pionierskiej w literaturze przedmiotu próby świadomego ustalania postulatów ontologicznych w tworzeniu teorii zarządzania, należy zauważyć, że ontologiczne ujęcie przedmiotu badań podstawowych jest *conditio sine qua non* wykonania pierwszego zadania semiotyki logicznej nie tylko w ekonomii i naukach o zarządzaniu, lecz także w każdej innej dziedzinie nauk przyrodniczych i społecznych. Chodzi o zadanie analizy semantycznej, która opisuje stosunki zachodzące między znakami tworzącymi język w danej dziedzinie wiedzy a rzeczywistością, do której te znaki się odnoszą. Analizę taką można wykonać tylko wtedy, gdy uprzednio opisze się tę rzeczywistość za pomocą *postulatów ontologicznych*.

Nie może być tak, że w ekonomii miałyby obowiązywać postulaty ontologiczne odmienne od tych, które stosowano by w badaniach podstawowych w naukach o zarządzaniu. Prowadziłoby to do niejednoznaczności w opisie sfer organizacji gospodarczej, których te nauki dotyczą. Niemożliwe byłoby także jednoznaczne wyjaśnienie związku sfery regulacji ze sferą realną. Warto w tym miejscu przypomnieć, że wspólnym przedmiotem badań w naukach ekonomicznych i naukach o zarządzaniu jest organizacja gospodarcza. Odmienne są jednak sfery jej działalności, na których skupia się uwaga uczonych uprawiających nauki ekonomiczne i nauki o zarządzaniu. Jak to ujmuje Krzyżanowski, „w każdej organizacji gospodarczej wytwarzającej dobra materialne można wyodrębnić dwie sfery działalności:

1. *sferę produkcji*, zwaną również sferą realną lub materialną, w której realizowana jest podstawowa forma praktyki społecznej (...), czyli produkcja dóbr lub usług materialnych zaspokajających potrzeby ludzkie oraz

2. *sferę zarządzania*, zwaną również sferą regulacji, w której realizowana jest forma praktyki społecznej wprawdzie służebna w stosunku do formy podstawowej — produkcji, ale warunkująca jej urzeczywistnienie” [8, s. 17].

Zgodnie z przedstawionym podziałem działalności organizacji gospodarczej należy przyjąć, że procesy produkcji, przebiegające w sferze realnej, są przedmiotem badań nauk ekonomicznych. Natomiast procesy planowania, organizowania, pobudzania (motywowania) i kontrolowania, dokonujące się w sferze regulacji, ukierunkowane na efektywność procesów produkcji, są przedmiotem badań nauk o zarządzaniu. Jeżeli więc matryca dyscyplinarna nauk o zarządzaniu ma mieć warstwę przenikającą się z odpowiednią warstwą matrycy dyscyplinarnej nauk ekonomicznych, ontologiczny opis sfery regulacji musi być spójny z tego rodzaju opisem dotyczącym sfery realnej każdej organizacji gospodarczej. Co więcej jednak, zarówno w ekonomii, jak i w naukach o zarządzaniu powinny obowiązywać takie same postulaty ontologiczne jak w innych dziedzinach nauk przyrodniczych i społecznych [por. 5, s. 230]. W opisie ontologicznym rzeczywistość przyrodnicza i społeczna jest bowiem tożsama, skoro przynależy do tego samego wszechświata. Odmienna jest natomiast w opisie teoretycznym, wyrażającym różnorodność wszechświata, tworzonym w poszczególnych dziedzinach nauk przyrodniczych i społecznych. Jak to ujmuje L. W. Biegeleisen, „zachodzą tu tylko różnice (...) stopnia, a nie istoty” [2, s. 265].

Strategicznym celem podstaw nauk o zarządzaniu jest zapełnienie okazami matrycy dyscyplinarnej, tworzonej w tej dziedzinie wiedzy. Byłyby nimi w szczególności *prawa nauki*, stanowiące rdzeń teorii zarządzania [por. 11, s. 290—291]. Ostatecznie strategicznym celem dyscypliny centralnej w naukach o zarządzaniu okazuje się przekształcenie tej dziedziny wiedzy, w zakresie jej badań podstawowych, z metaforycznej i idiograficznej, najpierw w idiograficzno-nomologiczną, a następnie w czysto nomologiczną, jeżeli da się to w ogóle uczynić.¹

Można tutaj odwołać się do przykładu nauk fizycznych. Stawiając pytanie, jakie ontologiczne ujęcie przedmiotu badań podstawowych w naukach fizycznych przyczyniło się znacząco do sformułowania praw nauki, zwłaszcza matematycznych praw nauki, będących rdzeniem tworzonych w tej dziedzinie teorii, można stwierdzić na wstępie fakt nader charakterystyczny. Formy naukowe teorii fizycznych wykształciły się z form metaforycznych i filozoficznych w następstwie rozpatrywania rzeczywistości fizycznej *explicite* lub *implicitie* nie w ujęciu bezpośrednio rzeczowym, lecz procesualnym. Odmienne od rzeczowego, procesualne ujęcie przedmiotu badań w naukach fizycznych polegało na ujawnianiu właściwości takich obiektów przyrodni-

¹ Dziękuję drowi Wojciechowi Krysztofiakowi z Uniwersytetu Szczecińskiego za *opozycyjne uwagi poznawcze* dotyczące problemu osiągania nomologiczności przez ekonomię i nauki o zarządzaniu.

czych, które nie są rozpatrywane w izolacji od innych obiektów, lecz istnieją jako współoddziałujące. Rozpatrywanie obiektów przyrodniczych we wzajemnym oddziaływaniu ujawniło, że właściwości poszczególnych obiektów istnieją nie jako atrybuty izolowanych obiektów, lecz jako właściwości procesu, w którym te obiekty uczestniczą. W rezultacie traktowanie obiektów przyrodniczych jako *obektów procesu* przyspieszało w sposób zasadniczy poszukiwanie inwariantnych powiązań właściwości procesów fizycznych. Prowadziło to do przekształcania się metaforycznych i filozoficznych form teorii fizycznych w formy dojrzałe, których rdzeniem okazywały się prawa nauki, odwzorowujące owe inwariantne powiązania właściwości procesów fizycznych. W badaniach podstawowych w fizyce proces jest więc rozumiany jako wzajemne oddziaływanie obiektów fizycznych. Mówi się o nich, że uczestniczą w procesie fizycznym, są obiektami tego procesu.

Spostrzeżenie, że formy naukowe teorii fizycznych wykształciły się z form metaforycznych i filozoficznych w następstwie rozpatrywania rzeczywistości przyrodniczej nie w ujęciu bezpośrednio rzeczowym, lecz procesualnym, jest kontrowersyjną, jednakże niewątpliwie użyteczną hipotezą roboczą w badaniu prawidłowości rozwoju teorii w ekonomii i naukach o zarządzaniu. Skłania ono do podejmowania prób procesualnego traktowania przedmiotu badań podstawowych również w tych dziedzinach wiedzy. Z procesualnego ujęcia przedmiotu badań podstawowych w naukach fizycznych wynika wniosek, że właśnie *proces* należy uznać za ogólną kategorię ontologiczną w tworzeniu teorii ekonomii i teorii zarządzania.

IV. SEMIOTYCZNA STANDARYZACJA PRZEDMIOTU I CELU BADAŃ PODSTAWOWYCH W EKONOMII I NAUKACH O ZARZĄDZANIU

Na podstawie zaproponowanego podejścia semiotycznego, z zastosowaniem jedynie terminu „proces”, jest już możliwe podjęcie próby standaryzacji przedmiotu i celu badań podstawowych w ekonomii i naukach o zarządzaniu. Przyjmując, że termin „proces” jest ogólną kategorią ontologiczną w podstawowej warstwie matrycy dyscyplinarnych w obu dziedzinach wiedzy, za przedmiot badań podstawowych w ekonomii należałoby zatem uznać *proces ekonomiczny*, składający się z *procesów produkcji, podziału, wymiany, konsumpcji i akumulacji*, dokonujących się w sferze realnej. Celem tych badań jest skonstruowanie *teorii procesu ekonomicznego*, czyli *teorii ekonomii*, składającej się z teorii wspomnianych procesów, a więc odpowiednio: *teorii procesu produkcji, teorii procesu podziału, teorii procesu wymiany, teorii procesu konsumpcji i teorii procesu akumulacji*.

Za przedmiot badań podstawowych w naukach o zarządzaniu, który ontologicznie ujęty jest tak samo jak w naukach fizycznych i ekonomicznych, należy uznać *proces zarządzania*, składający się z *procesów planowania, organizowania, pobudzania i kontrolowania*, dokonujących się w sferze regulacji. Celem tych badań jest skonstruowanie teorii wymienionych procesów.

Pierwszym teoretycznym zadaniem semiotyki logicznej w naukach ekonomicznych — zadaniem analizy semantycznej — jest więc opisanie stosunków między znakami wchodzącymi w skład języka używanego do tworzenia teorii ekonomii a procesem rzeczywistym, którego ona dotyczy.

Zadaniem analizy pragmatycznej w rozważanej dziedzinie wiedzy jest opisanie stosunków, które występują między znakami wchodzącymi w skład języka teorii ekonomii a użytkownikami, którzy te znaki nadają lub odbierają w procesie przekazywania informacji — czyli uczonymi tworzącymi teorię ekonomii. Należy w szczególności opisać, po pierwsze, stosunki zachodzące między znakami wchodzącymi w skład języka teorii ekonomii a uczonymi, którzy te znaki **odbierają** w procesie przekazywania informacji. Uczeni, którzy tworzą teorię ekonomii, czynią to bowiem po uprzedniej analizie zastanej teorii. Po drugie, należy opisać stosunki występujące między znakami wchodzącymi w skład języka teorii ekonomii a tymi uczonymi, którzy te znaki **nadają** w procesie przekazywania informacji, jakim jest żywy wykład teorii ekonomii — a także między tymi znakami a studentami, zwłaszcza, gdy są to osoby o różnym stopniu przygotowania do przyjmowania kierowanej do nich informacji.

Zadaniem analizy syntaktycznej jest natomiast opisanie stosunków między poszczególnymi znakami wchodzącymi w skład języka teorii ekonomii. Praktyczny cel tych analiz polega na tym, że powinny one przyczynić się do uzyskania wymaganej przez semiotykę logiczną rzeczowości, jednoznaczności i ścisłości języka teorii ekonomii.

W podobny sposób jak w naukach ekonomicznych można uściślić zarysowane ogólnie w drugiej części tych rozważań teoretyczne zadania semiotyki logicznej w naukach o zarządzaniu, uwzględniając ustalenie, że przedmiotem badań podstawowych w tej dziedzinie wiedzy są procesy planowania, organizowania, pobudzania i kontrolowania, zaś ich celem jest skonstruowanie teorii wymienionych procesów.

Pierwszym teoretycznym zadaniem semiotyki logicznej w naukach o zarządzaniu — zadaniem analizy semantycznej — jest zatem opisanie stosunków występujących między znakami wchodzącymi w skład języka używanego do tworzenia teorii zarządzania a procesem rzeczywistym, którego owa teoria dotyczy.

Zadaniem analizy pragmatycznej w rozważanej dziedzinie wiedzy jest opisanie stosunków, które występują między znakami wchodzącymi w skład języka teorii zarządzania a użytkownikami, którzy te znaki nadają lub odbierają w procesie przekazywania informacji — czyli uczonymi tworzącymi teorię zarządzania. Należy w szczególności opisać, po pierwsze, stosunki zachodzące między znakami języka teorii zarządzania a uczonymi, którzy te znaki odbierają w procesie przekazywania informacji — itd. jak wyżej. Podobnie jak dla języka teorii ekonomii, zadaniem analizy syntaktycznej jest opisanie stosunków między poszczególnymi znakami języka teorii zarządzania.

PODSUMOWANIE

Porównując sposób, w jaki z użyciem terminu „proces” próbujemy uściślić zadania semiotyki logicznej w ekonomii i naukach o zarządzaniu, łatwo możemy skonstatować, że jej aparat pojęciowy i terminologiczny powinien być używany jednakowo w analizach semantycznych, pragmatycznych i syntaktycznych w obu rozważanych dziedzinach wiedzy. Należy przy tym zauważyć, że przedstawiona próba standaryzacji przedmiotu i celu badań podstawowych w ekonomii i naukach o zarządzaniu, nawiązująca do procesualnego ujęcia sfery realnej i sfery regulacji w funkcjonowaniu organizacji gospodarczej, jest zgodna zarówno z intuicyjnym podejściem do tego problemu, jak również z tendencjami obserwowanymi w rozwijającym się języku obu nauk.

ZAKOŃCZENIE

Po ustaleniu zakresu problemów badawczych, stawianych przed semiotyką logiczną, oraz zarysowaniu jej zadań w ekonomii i naukach o zarządzaniu, należy z kolei sprecyzować podobny zakres i zadania badawcze ogólnej metodologii nauk. Jest to druga dyscyplina naukowa wchodząca w skład współczesnej logiki, która może wspomagać rozwój teorii w naukach przyrodniczych i społecznych. Zadania badawcze ogólnej metodologii nauk zostały określone ogólnie jako analiza języka nauki oraz metod stosowanych w nauce. Przytoczone sformułowanie tych zadań jest niewystarczające dla właściwego umiejscowienia ich w ekonomii i naukach o zarządzaniu. Dokładniejsze zarysowanie podejścia ogólnometodologicznego jest wskazane tym bardziej, że zarówno w jednej, jak i w drugiej dziedzinie wiedzy, o czym wspomniano, dostrzega się znaczny niedorozwój metodologiczny, jeżeli ich wyniki teoretyczne i zastosowania praktyczne porównuje się z osiągnięciami nauk przyrodniczych, zwłaszcza nauk fizycznych.

Kwestią kluczową w dążeniu do zespolenia podejścia semiotycznego z podejściem ogólnometodologicznym w ekonomii i naukach o zarządzaniu jest opracowanie aparatu pojęciowego i terminologicznego, który umożliwiłby prowadzenie analiz semantycznych, pragmatycznych i syntaktycznych, przyczyniających się do rozwoju teorii ekonomii i teorii zarządzania. Aparat pojęciowy i terminologiczny semiotyki logicznej powinien umożliwić także rozpoznanie możliwości wspomagania badań podstawowych w ekonomii i naukach o zarządzaniu przez logikę formalną, trzecią dyscyplinę naukową obejmującą problematykę współczesnej logiki. Mogłoby to przyczynić się do zastosowania metod dedukcyjnych w tworzeniu matematycznej teorii ekonomii i sformalizowanej teorii zarządzania.

BIBLIOGRAFIA

- [1] K. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, PWN, Warszawa 1975.

- [2] L. W. Biegeleisen, *Teoria modeli ekonomicznych. Podstawy teoretyczno-poznawcze ekonomii, nauka o wartości. Wstęp do nauki ekonomii społecznej*, t. II, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska” — Bratnia Pomoc Studentów Wolnej Wszechnicy Polskiej, Warszawa 1939.
- [3] B. Gliński, B. R. Kuc, „Miejsce zarządzania strategicznego w naukach o zarządzaniu”, *Organizacja i Kierowanie* nr 4 (82), 1995, s. 43—53.
- [4] D. Hahn, „Tendencje rozwojowe zarządzania strategicznego”, *Organizacja i Kierowanie* nr 2 (72), 1993, s. 21—36.
- [5] J. J. Jadacki, *Metafizyka i semiotyka. Studia prototeoretyczne*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Filozofii i Socjologii, Warszawa 1996.
- [6] L. Krzyżanowski, *Podstawy nauki zarządzania*, PWN, Warszawa 1985.
- [7] L. Krzyżanowski, „Konceptualizacja podstawowych kategorii aksjologicznych dla potrzeb badań problemów zarządzania organizacjami”, *Organizacja i Kierowanie*, nr 2 (64), 1991, s. 21—41.
- [8] L. Krzyżanowski, *Podstawy nauk o organizacji i zarządzaniu*, PWN, Warszawa 1994.
- [9] L. Krzyżanowski, „Epistemologiczno-metodologiczny sens kategorii paradygmatu”, *Organizacja i Kierowanie* nr 3 (81), 1995, s. 23—28.
- [10] L. Krzyżanowski, „Kilka refleksji w sprawie zarządzania strategicznego jako dyscypliny naukowej i sfery praktycznej działalności”, *Organizacja i Kierowanie* nr 4 (82), 1995, s. 119—122.
- [11] L. Krzyżanowski, *O podstawach kierowania organizacjami inaczej: paradygmaty, modele, metafory, filozofia, metodologia, dylematy, trendy*, PWN, Warszawa 1999.
- [12] *Mala encyklopedia logiki*, Ossolineum, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1988.
- [13] L. Martan, „W sprawie tożsamości nauk o kierowaniu organizacjami”, *Organizacja i Kierowanie* nr 2 (64), 1991, s. 43—52.
- [14] M. Omyła, *Zarys logiki*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1995.
- [15] Z. Pierścioneck, „Źródła oraz kierunki rozwoju zarządzania strategicznego”, *Organizacja i Kierowanie* nr 2 (80), 1995, s. 45—54.
- [16] J. Przybyłowski, *Logika z ogólną metodologią nauk*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.
- [17] B. Snowdon, H. Vane, P. Wyncarczyk, *Współczesne nurty teorii makroekonomii*, PWN, Warszawa 1998.
- [18] B. Wawrzyniak, „Zarządzanie strategiczne. Naukowa fikcja czy praktyka działania”, *Organizacja i Kierowanie* nr 2 (72), 1993, s. 3—19.